

1.3. Rinkimų teisės pokyčiai 2024 metais

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Laura Matjošaitytė

El. paštas laura_matjosaityte@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-24-01-03

Santrauka. Straipsnyje atskleidžiama, kokie 2024 m. rinkimų teisinio reglamentavimo pokyčiai buvo įgyvendinti ir kokius siūloma įgyvendinti keičiant Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksą, analizuojamos priežastys, paskatinusios tokių pokyčių atsiradimą, ir aptariama aktualiausia teismų praktika rinkimų bylose.

Reikšminiai žodžiai: rinkimai; Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas; pasyvioji rinkimų teisė; kandidatų anketa; kandidatų duomenys; rinkimų užstatas; rinkimų programa.

Įvadas

2024-ieji Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio valstybių, buvo rinkimų metai. Tik, priešingai nei svetur, šiais metais Lietuvos rinkimų organizatoriui teko organizuoti net trejus rinkimus: 2024 m. gegužės 12 d. vyko Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai ir referendumas dėl pilietybės išsaugojimo, birželio 9 d. – rinkimai į Europos Parlamentą, o spalio 13 d. – Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai.

2022 m. visus rinkimus reglamentuojančius teisės aktus sujungus į vieną ir priėmus nuo 2022 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksą, visi rinkimai pradėti organizuoti remiantis šiuo konstituciniu įstatymu. Visgi, kadangi rinkimai nėra statiškas procesas, o reikalauja nuolatinės teisinio reguliavimo peržiūros, Rinkimų kodekso pataisos yra neišvengiamos.

Kadangi Rinkimų kodeksas yra patvirtintas konstituciniu įstatymu, šio kodekso teisinė forma taip pat yra konstitucinis įstatymas, kuris pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį gali būti keičiamas tik ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma priimamu konstituciniu įstatymu¹.

Vis dėlto Rinkimų kodeksas negali būti keičiamas vykstant rinkimų politinei kampanijai, kaip nustatyta jo 194 straipsnyje, kuri prasideda nuo rinkimų datos paskelbimo ir baigiasi praėjus 100 dienų nuo Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos (toliau – VRK) sprendimo, kuriuo nustatomi galutiniai rinkimų rezultatai arba rinkimai pripažįstami negaliojančiais, įsigaliojimo dienos (Rinkimų kodekso 64 straipsnio 2 dalis). Kitaip tariant, 2023 m. lapkričio

¹ Teisės departamento 2024 m. spalio 14 d. išvada Nr. XIVP-4198 „Dėl Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinio įstatymo Nr. XIV-1381 79 ir 80 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“.

12 d. įsigaliojus Seimo 2023 m. lapkričio 9 d. nutarimui Nr. XIV-2231 „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų skyrimo“, kuriuo paskelbta Respublikos Prezidento rinkimų data – 2024 m. gegužės 12 d., taip pat 2023 m. gruodžio 9 d. įsigaliojus Seimo 2023 m. gruodžio 5 d. nutarimui Nr. XIV-2302 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“, kuriuo paskelbta rinkimų į Europos Parlamentą Lietuvos Respublikoje data – 2024 m. birželio 9 d.², Rinkimų kodekso keisti nebebuvo galima.

Taigi įstatymų leidėjas, laikydamasis Rinkimų kodekso 194 straipsnyje įtvirtintų nuostatų, kuriose nurodyta, kad šis kodeksas negali būti keičiamas vykstant rinkimų politinei kampanijai, išskyrus atvejus, kai būtina įgyvendinti Konstitucinio Teismo aktą arba Europos Sąjungos teisės aktą, 2024 m. teisinio reglamentavimo, įtvirtinto Rinkimų kodekse, pokyčių, išskyrus keletą atvejų, nevykdė.

Vienas iš siūlymų buvo pakeisti Rinkimų kodekso 168 straipsnio 3 dalies 2 punktą, „atsisakant reikalavimo, kad jungtinis (ar jam prilygintas) kandidatų sąrašas gali gauti Europos Parlamento narių mandatų, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 7 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, ir nustatant, kad jungtinis (ar jam prilygintas) kandidatų sąrašas gali gauti mandatų, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 5 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų“, taip pat Rinkimų kodekso 170 straipsnio 4 dalį, numatant, kad pagal rinkimų kvotas nepaskirstyti mandatai būtų skirstomi po vieną kandidatų sąrašams, dalyvaujantiems skirstant mandatus, vietoj šiuo metu numatyto skirstymo kandidatų sąrašams, gavusiems mandatų³.

Visgi, įvertinus tai, jog remiantis Europos Sąjungos teisės aktais⁴ minimali vietų paskirstymo riba Europos Parlamento rinkimuose negali viršyti 5 proc. atiduotų galiojančių balsų, reikalavimo, kad jungtiniam (ar jam prilygintam) kandidatų sąrašui būtų nustatoma aukštesnė nei 5 proc. riba, buvo atsisakyta.

Be kita ko, šis Rinkimų kodekso keitimas buvo būtinas Europos Sąjungos teisės akto įgyvendinimui, todėl atitiko Rinkimų kodekso 194 straipsnio nuostatas, pagal kurias „šis kodeksas negali būti keičiamas vykstant rinkimų politinei kampanijai, išskyrus atvejus, kai būtina įgyvendinti Konstitucinio Teismo aktą arba Europos Sąjungos teisės aktą“⁵.

1.3.1. Siūlymai keisti Rinkimų kodeksą

Nors Rinkimų kodekso 194 straipsnyje įstatymų leidėjas draudžia keisti Rinkimų kodeksą, iniciatyvų jį keisti tikru rinkimų maratonu tapusiais 2024-aisiais sulaukta išties nemažai.

2 Teisės departamento 2024 m. vasario 13 d. išvada Nr. XIVP-3476 „Dėl Rinkimų kodekso 92 straipsnio pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto“.

3 2024 m. kovo 6 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 168 ir 170 straipsnių pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto, Nr. XIVP-3513.

4 Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 168 ir 170 straipsnių pakeitimo konstitucinis įstatymas, TAR, 2024-05-13, Nr. 8755.

5 2024 m. kovo 6 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 168 ir 170 straipsnių pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto, Nr. XIVP-3513.

Pavyzdžiui, siūlyta numatyti Rinkimų kodekse teisę rinkimų stebėtojams, pastebėjusiems rinkimų proceso dalyvių daromus pažeidimus, juos fiksuoti vaizdo ir garso priemonėmis be asmenų sutikimo (Rinkimų kodekso 92 straipsnio 8 dalies 5 punktas)⁶. Nors „teisė į atvaizdą ir asmens privatumą gali būti ribojama siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams“⁷, tokie siūlymai keisti teisinį reglamentavimą kelia tam tikrų klausimų. Asmens teisė į privatumą ir slapto balsavimo principas yra kertiniai demokratinio rinkimų elementai. Siūlymas daryti įrašus be sutikimo galėtų kelti riziką balsavimo proceso skaidrumui ir pažeisti rinkėjų konstitucines teises. Kyla abejonių, ar taip nebūtų pažeistos Bendrojo duomenų apsaugos reglamento nuostatos, pagal kurias draudžiama rinkti asmens duomenis be asmens sutikimo (Bendrojo asmens duomenų apsaugos reglamento 21 straipsnio 1 dalis)⁸, ar, pavyzdžiui, asmens teisė į atvaizdą, aptarta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.23 straipsnyje, taip pat ar nebūtų pažeistas asmens privatumas, slapto balsavimo teisė ir t. t. Todėl, prieš rengiant tokius siūlymus, reikėtų gerai įsivertinti, ar, kaip ne kartą savo nutarimuose yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti ir tarp asmens teisės ir viešo intereso yra tinkama pusiausvyra⁹. Galiausiai asmuo savo teisės į privatumą nepraranda net ir būdamas viešoje vietoje ir, jeigu jis nesutinka, kad būtų filmuojamas ir (ar) fotografuojamas, tokie veiksmai turi būti nutraukti, o ne vykdomi prieš jo valią.

Dar viena Rinkimų kodekso pataisa iniciatoriai siūlo rinkėjus informuoti ne tik apie tuos kandidatus, kurie teisės aktuose nustatyta tvarka buvo pašalinti iš Respublikos Prezidento pareigų arba neteko Seimo nario, Europos Parlamento nario, savivaldybės tarybos nario, mero mandato už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ar nusikaltimo padarymą, bet ir apie tuos, kurie ne daugiau nei prieš dešimt metų, nesulaukę apkaltos proceso pabaigos, atsistatydino iš Seimo nario ar kitų Konstitucijos 74 straipsnyje numatytų pareigų, taip pat savivaldybės tarybos nario, mero pareigų iš karto po to, kai Konstitucinis Teismas arba Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pagal savo kompetenciją pateikė išvadą, kad jie šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir (arba) sulaužė priesaiką, ir nuo jų atsistatydinimo dienos nėra praėję dešimt metų¹⁰. Nors teisinėje valstybėje kiekvienas asmuo, elgęsis ne pagal teisės aktų reikalavimus ir daręs atitinkamus pažeidimus, teisinės atsakomybės neturėtų išvengti, tačiau, jeigu įstatymų leidėjas tokiam asmeniui sudaro sąlygas atsakomybės išvengti ir tas asmuo vėliau siekia dalyvauti valstybės gyvenime ir būti

6 2024 m. vasario 6 d. Rinkimų kodekso 92 straipsnio pakeitimo konstitucinio įstatymo projektas, Nr. XIVP-3476; 2024 m. vasario 6 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 92 straipsnio pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto, Nr. XIVP-3476.

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2008.

8 Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Europos Sąjungos teisės grupės 2024 m. vasario 23 d. išvada Nr. XIVP-3476 „Dėl Rinkimų kodekso 92 straipsnio pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto“.

9 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000-12-08, Nr. 105-3318; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000-01-12, Nr. 3-78.

10 2024 m. gegužės 30 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 76, 176 ir 193 straipsnių pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto, Nr. XIVP-3844.

išrinktas, pagrįsta manyti, kad rinkėjams tokia svarbi informacija apie kandidato praeities faktus turėtų būti žinoma ir negali būti nuo jų slepiama, juolab kad atitinkami pažeidimai tokiais atvejais paprastai jau būna konstatuoti kompetentingų teisminių institucijų. Galiausiai ir Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra pažymėjęs, kad „rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės aktyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus“¹¹.

Kita vertus, kaip teisingai pažymėjo Seimo teisininkai, „rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidato tinkamumo renkamoms pareigoms reikšminga informacija galėtų būti ne asmens atsisakymo iš pareigų faktas, o Konstitucinio Teismo arba Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pripažinimas, kad tas asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir (arba) sulaužė priesaiką“¹². Tai yra dvi skirtingų kategorijų informacijos, pateikiamos rinkėjams, grupės. Vienu atveju rinkėjai tiesiog informuojami apie tai, kad kandidatas išvengė gresiančios atsakomybės, o kitu atveju aiškiai informuojami apie kandidato padarytą konkretų teismo konstatuotą pažeidimą. Be to, kaip matyti iš teisės akto projekto, siūloma rinkėjus informuoti apie atsakomybės išvengusius kandidatus, bet nesiūloma pateikti jiems informacijos apie kandidatus, kurių, nors Konstitucinio Teismo pripažintų šiurkščiai pažeidusių Konstituciją ir sulaužiusių priesaiką, per apkaltos procesą Seimo nariai nusprendė nepašalinti iš Seimo. Kitaip tariant, siūloma įstatymų leidėjui įtvirtinti dvejopus standartus ir rinkėjams teikti selektyvią informaciją apie kandidatus. Tai keltų klausimų dėl kandidatų lygiateisiškumo principo pažeidimo.

Naujų Rinkimų kodekso pataisų rengėjai taip pat siūlo konstituciniame rinkimų įstatyme įtvirtinti, kad jeigu kandidatas priklausė Lietuvos komunistų partijos nomenklatūrai¹³, šią informaciją nuo rinkėjų nuslėpė ir buvo išrinktas rinkimuose, VRK per 5 darbo dienas turėtų pripažinti, kad išrinktas savivaldybės tarybos ar Europos Parlamento narys padarė šiurkštų pažeidimą, ir panaikinti jo mandatą, o jeigu tokį pažeidimą padarė Seimo narys ar Respublikos Prezidentas, informacija apie tai būtų perduodama atitinkamiems subjektams¹⁴.

Dar viena inicijuota Rinkimų kodekso pataisa susijusi su renkamų rinkėjų asmens duomenų mažinimu ir tuo, kad rinkėjai vengia apie save pateikti asmens duomenis¹⁵. Siūloma sumažinti renkamų asmens duomenų kiekį parašų rinkimo lapuose ir užtikrinti rinkėjų išreikštą valią, pasirašant už kandidatą ar kandidatų sąrašą dėl galimybės dalyvauti rinkimuose. Visgi, nors Bendrajame asmens duomenų apsaugos reglamente ir įtvirtintas duomenų kiekio mažinimo

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2011-11-22, Nr. 141-6634.

12 *Ibid.*

13 2024 m. birželio 6 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 76, 85, 176 ir 193 straipsnių pakeitimo konstitucinio įstatymo projekto, Nr. XIVP-3913.

14 *Ibid.*

15 2024 m. spalio 4 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinio įstatymo Nr. XIV-1381 79 ir 80 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XIVP-4198.

principas¹⁶, kita vertus, jų turi būti pateikiama tiek, kad būtų galima įsitikinti pasirašiusiojo tapatybe. Jeigu dalies duomenų, kurie šiuo metu yra renkami parašų rinkimų lapuose, nebėliks, rinkimų organizatoriui gali kilti problemų identifikuojant pasirašiusius rinkėjus, taip pat gali nukentėti ir kandidatai, jei bus nustatyta, kad tas pats rinkėjas pasirašė keletą kartų, nors faktiškai taip nebus. Jei rinkimų organizatorius negalės patikrinti rinkėjų tapatybės dėl duomenų trūkumo, gali atsirasti piktnaudžiavimo atvejų. Be to, minimalus duomenų kiekis gali sumažinti pasitikėjimą rinkimų procesu ir sudaryti sąlygas klaidoms ar sukčiavimui. Todėl būtina rasti pusiausvyrą tarp duomenų mažinimo ir jų pakankamumo, kad būtų užtikrintas rinkėjų tapatybės nustatymas.

2024 m. Seimo rinkimuose sumažėjus balsuojančiųjų užsienyje skaičiui kilo nerimas dėl Pasaulio lietuvių vienmandatės rinkimų apygardos, kurioje balsuoja užsienyje gyvenantys ar laikinai ten esantys piliečiai, ateities kituose nacionaliniuose rinkimuose¹⁷. Siekiant užbėgti įvykiams už akių, pasiūlyta dėl apygardos sudarymo spręsti ne pagal paskutiniuose Seimo rinkimuose balsavusių rinkėjų skaičių, o atsižvelgiant į užsiregistravusių balsuoti rinkėjų skaičių. Vis dėlto manytina, kad toks teisinis reguliavimas būtų ydingas. Tam, kad būtų išsaugota Pasaulio lietuvių vienmandatė rinkimų apygarda, pakaktų fiktyviai deklaruoti norą balsuoti užsienyje ir pasiekti atitinkamą užsiregistravusiųjų skaičių. Tai neatspindėtų tikrojo norinčiųjų balsuoti užsienyje skaičiaus ir galėtų susidaryti tokia situacija, kad kandidatą užsienio vienmandatėje rinkimų apygardoje išrinktų gerokai mažesnis rinkėjų skaičius nei bet kurioje iš vienmنداčių rinkimų apygardų Lietuvoje. Galiausiai prašymo balsuoti užsienio apygardoje pateikimas ne tik nepatvirtina, jog asmuo balsuos, bet ir nereiškia, kad jis atitinka imperatyvius įstatymų leidėjo rinkėjui keliamus amžiaus, pilietybės ir kitus reikalavimus¹⁸.

Kitas siūlomas Rinkimų kodekso pakeitimas yra susijęs su rinkimų užstato grąžinimo sąlygomis, kuomet kandidatas, iš karto po Seimo rinkimų atsisakęs mandato, rinkimų užstatą atgauna, o kandidatai į merus ir tarybos narius tokios teisės neturi¹⁹. Tai verčia manyti, jog įstatymų leidėjas nesuvienodino rinkimų teisinio reglamentavimo, nors tai buvo vienas iš Rinkimų kodekso tikslų, neužtikrino plačiąja prasme aiškintino kandidatų lygiateisiškumo ir nepagrindė, kodėl skirtingas teisinis reglamentavimas gali būti objektyviai pateisinamas²⁰.

16 2024 m. spalio 22 d. išvada dėl Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinio įstatymo Nr. XIV-1381 79 ir 80 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto.

17 2024 m. spalio 16 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 17 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XIVP-4219.

18 Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2023 m. rugsėjo 13 d. išvada Nr. 102-P-40.

19 2023 m. gruodžio 3 d. aiškinamasis raštas dėl Rinkimų kodekso 89 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XVP-41.

20 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-07-04, Nr. 78-4063; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 14 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-12-20, Nr. 149-7634; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2013-02-20, Nr. 19-938; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2013-05-21, Nr. 52-2604; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2013-11-20, Nr. 119-6005; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas, TAR, 2014-04-15, Nr. 4467.

1.3.2. Teisminiai ginčai

1.3.2.1. Dėl duomenų kandidato anketoje

Nors, kaip minėta, 2024 m. įstatymų leidėjas Rinkimų kodekso pataisų, išskyrus tam tikras išimtis, nepriiminėjo, rinkimų ir teisinio reguliavimo vertinimo takoskyrų gausa rinkimų proceso dalyvius skatino naudotis teisinėmis priemonėmis kreipiantis į teismą.

2024 m. dalis rinkimų ginčų tarp rinkimų organizatoriaus ir pasyviaja teise besinaudojančių asmenų kilo dėl kandidatų anketoje privalomų nurodyti duomenų apie kandidatų bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis nenurodymo, pažeidžiančio rinkėjų teisę gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės jam atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus²¹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai. Kaip pažymima administracinių teismų praktikoje, „teisė į laisvus rinkimus yra įtvirtinta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje“²².

Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau taip pat – Konvencija) Pirmojo protokolo 3 straipsnio („Teisė į laisvus rinkimus“) nuostatas, nurodė, jog „šiam straipsniui laiduojamos teisės (taip pat teisė būti išrinktam) nėra absoliučios teisės, joms gali būti taikomi apribojimai“²³. Taip pat pažymima, kad „valstybės Konvencijos dalyvės savo vidaus teisės sistemose nustato šių teisių įgyvendinimo sąlygas, kurios pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį iš esmės yra galimos. Šioje srityje joms yra suteikta plati diskrecijos laisvė“²⁴, tačiau, kaip pabrėžia EŽTT, „tokios sąlygos negali apriboti šių teisių taip, kad pakenktų pačiai jų esmei ir dėl jų tos teisės taptų neveiksmingos, sąlygos turi būti nustatytos siekiant teisėto tikslo, o pritaikytos priemonės turi būti proporcingos“²⁵.

Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „Konstitucijos garantuojama asmens teisė įstatyme numatytais sąlygomis būti renkamam – svarbi asmens konstitucinė teisė“²⁶. Taip pat Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje akcentuota,

21 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17529.

22 *Ibid.*

23 Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, peticijos Nr. 9267/81; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje *Labita prieš Italiją*, peticijos Nr. 26772/95.

24 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. kovo 16 d. sprendimas byloje *Ždanoka prieš Latviją*, peticijos Nr. 58278/00.

25 Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, peticijos Nr. 9267/81; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje *Labita prieš Italiją*, peticijos Nr. 26772/95; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 74025/01.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2011-05-14, Nr. 58-2771; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. gegužės 28 d. nutarimas, TAR, 2021-05-28, Nr. 12007.

jog „iš Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinama *inter alia* rinkimų proceso skaidrumas, rinkėjams reikšmingos informacijos apie pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančius subjektus viešumas“²⁷, o „rinkimų proceso skaidrumas – būtina prielaida rinkėjams pasitikėti atstovaujamaja institucija“²⁸.

Įstatymų leidėjas, siekdamas rinkėjus informuoti apie rinkimuose dalyvaujančius kandidatus, Rinkimų kodekso 75 straipsnyje yra numatęs specialią tokios informacijos surinkimo iš kandidatų formą – kandidato anketą, kurioje kandidatų rinkimų organizatoriui pateikiamų duomenų sąrašas detalizuojamas Rinkimų kodekso 76 straipsnyje. Nors neabejotinai visa pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių asmenų kandidato anketoje nurodoma informacija rinkėjams yra labai svarbi, visgi tam tikri jos duomenys yra ganėtinai jautrūs, sulaukiantys nemažai visuomenės susidomėjimo ir keliantys daugybę diskusijų. Prie tokių duomenų galima priskirti Rinkimų kodekso 76 straipsnio 1 dalies 11 punkte numatytus duomenis apie tai, ar kandidatas yra sąmoningai bendradarbiavęs su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis²⁹.

Dėl ypatingos šios informacijos svarbos rinkėjams ji skelbiama ne tik rinkimų organizatoriaus interneto svetainėje viešinamoje kandidato anketoje, bet ir rinkimų komisijos leidžiamame kandidato plakate, kuriame pažymima, jog kandidatas yra sąmoningai bendradarbiavęs su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis (Rinkimų kodekso 76 straipsnio 6 dalis).

Rinkimų organizatorius, kaip nustatyta Rinkimų kodekso 84 straipsnio 1 dalyje, likus ne mažiau kaip 30 dienų iki rinkimų dienos savo interneto svetainėje paskelbia ne tik kandidatų sąrašus, kandidatus, bet ir pareiškinius dokumentus, įskaitant kandidato anketą. Svarbu paminėti, kad rinkimų organizatorius, gavęs rinkimuose dalyvaujančių ir pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių asmenų pateiktą informaciją, ne iš karto ją viešina ir skelbia visuomenei, t. y. rinkėjams, o pagal Rinkimų kodekso 80 straipsnį turi patikrinti, ar pareiškiniuose dokumentuose esanti informacija atitinka Rinkimų kodekso reikalavimus, *inter alia*, jų išsamumo aspektu³⁰. Kitaip tariant, VRK pagal Rinkimų kodekso 80 straipsnio nuostatas tenka pareiga patikrinti, ar kandidatų anketose kandidatai nurodė visą įstatymų leidėjo imperatyviai reikalaujamą nurodyti informaciją ir ar ta informacija yra teisinga.

Kadangi asmenys, kurie siekia būti įregistruoti kaip kandidatai ir dalyvauti Seimo rinkimuose, remiantis Rinkimų kodekso 78 straipsnio 2 dalimi pareiškinius dokumentus privalo pateikti ne vėliau kaip iki rinkimų likus 65 dienoms (2024 m. vykusių Seimo rinkimų atveju – iki 2024 m. rugpjūčio 9 d.), o VRK, remiantis imperatyviomis Rinkimų kodekso 84 straipsnio 1 dalies nuostatomis³¹, kandidatų anketas savo interneto svetainėje skelbia iki rinkimų likus 30 die-

27 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. gegužės 28 d. nutarimas, TAR, 2021-05-28, Nr. 12007.

28 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2011-05-14, Nr. 58-2771; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-04-03, Nr. 40-1973.

29 Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

30 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. sausio 26 d. sprendimas, TAR, 2023-02-03, Nr. 2010.

31 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17529.

nų, laikytina, kad VRK turi 35 dienas įvykdyti įstatymų leidėjo Rinkimų kodekso 80 straipsnio 1 dalyje nustatytai pareigai patikrinti kandidatų pareiškinius dokumentus ir įsitikinti juose nurodytų duomenų teisingumu bei išsamumu. Vis dėlto, nors 35 dienos gali atrodyti nemažai, tai gali būti per trumpas laikotarpis, atsižvelgiant į informacijos sudėtingumą ir didelį kandidatų skaičių. Tokia situacija didina klaidų ir nepagrįstų sprendimų riziką.

Kita vertus, tam, kad VRK galėtų įvykdyti įstatymų leidėjo reikalavimus, jai suteikiama teisė kreiptis pagalbos į Užsienio reikalų ministeriją, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministeriją, Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją, Juridinių asmenų registro tvarkytoją ar į kitas valstybės institucijas, kad šios praneštų kandidatui registruoti reikšmingus duomenis (Rinkimų kodekso 80 straipsnio 1 dalis). Kadangi terminas, per kurį VRK turi patikrinti visų kandidatų pareiškiniuose dokumentuose nurodytus duomenis, yra trumpas, įstatymų leidėjas numatė, kad į VRK prašymus turi būti reaguojama skubos tvarka, o informacija pateikiama ne vėliau kaip iki rinkimų likus 32 dienoms, kad VRK dar galėtų su institucijų pateikta informacija susipažinti, ją įvertinti, apibendrinti ir priimti atitinkamus sprendimus.

VRK duomenimis apie kandidatų bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis nedisponuoja, tad dėl duomenų apie kandidatus pateikimo šiuo aspektu, remiantis Rinkimų kodekso 81 straipsnio 8 dalimi, kreipiamasi į Lietuvos Respublikos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą. Jeigu iš šios institucijos gauna duomenų, jog asmuo, įgyvendinantis pasyviąją rinkimų teisę, visgi yra sąmoningai bendradarbiavęs su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, tačiau to kandidato anketoje nenurodė, VRK, vykdydama įstatymų leidėjo valią, tokius asmens veiksmus privalo vertinti kaip pagrindą jo neregistruoti kandidatu arba, jeigu asmuo jau buvo įregistruotas kandidatu, jo registraciją panaikinti³². Tai susiję su tuo, jog „Seimo rinkimų vykdymas, ilgą laiką grindžiamas principu, kad sąmoningo bendradarbiavimo su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis atskleidimas turi būti visų kandidatų į Seimo narius pareiškinių dokumentų pateikimo (ir tų kandidatų registravimo) sudedamoji dalis, prisideda prie lygios visų kandidatų pasyviosios rinkimų teisės užtikrinimo“³³. Galiausiai Rinkimų kodekso 76 straipsnyje nurodytos informacijos tikslingas ar nesąmoningas nuslėpimas vertinamas kaip rinkėjo teisių turėti įstatyme nustatytos apimties informaciją apie kandidatą į Seimo narius suvaržymas, darantis ar galintis daryti įtaką jo sprendimui, todėl tokio pažeidimo teisinės pasekmės – kandidato į Seimo narius registracijos panaikinimas – yra konstituciškai pateisinamos³⁴. Kita vertus, kandidato registracijos panaikinimas yra griežta sankcija, kuri turėtų būti taikoma tik esant proporcingam ir teisėtam tikslui. VRK sprendimai turi būti pagrįsti ne tik formalumu, bet ir atitikti proporcingumo principą, kad nebūtų nepagrįstai ribojama pasyvioji rinkimų teisė. Todėl tam, kad asmuo nebūtų registruotas kandidatu, vien fakto, kad jis kandidato anketoje nenurodė, jog bendradarbiavo su

32 Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

33 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 27 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17537.

34 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁵⁰²-16/2012.

buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, nepakanka. Remiantis Rinkimų kodekso 193 straipsnio 1 dalies 14 punktu privalu įrodyti, kad asmuo sąmoningai bendradarbiavo ir apskritai, kad jis tokia veikla užsiėmė.

VRK 2024 m. Seimo rinkimų metu įprasta tvarka kreipėsi į Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą dėl duomenų apie rinkimuose dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimo su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis pateikimo. Kadangi kompetentinga institucija VRK jokių duomenų, kurie būtų pagrindas pripažinti atitinkamus asmenis sąmoningai bendradarbiavusius su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, nepateikė, 2024 m. rugsėjo 5 d. buvo priimtas sprendimas „Dėl kandidatų ir kandidatų sąrašų, dalyvaujančių 2024 m. spalio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose, įregistravimo ir paskelbimo“, kurio 1 punkte nutarta „įregistruoti 2024 m. spalio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose dalyvaujančius išsikėlusius kandidatus, politinių partijų keliamus kandidatus vienmandatėse rinkimų apygardose, politinių partijų, jų koalicijų kandidatų sąrašus daugiamandatėje rinkimų apygardoje, kandidatų sąrašams burtais suteiktus rinkimų numerius, šių sąrašų kandidatų rinkimų numerius“³⁵.

Visgi, praėjus daugiau nei savaitei po kandidatų registracijos, VRK nusprendė pakartotinai kreiptis į Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą su prašymu patikrinti ne visus, o tik kelis savo 2024 m. rugsėjo 5 d. priimtu sprendimu įregistruotus kandidatus, nors Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė“³⁶. Siekiant nepažeisti kandidatų lygiateisiškumo principo, būtų teisinga kreiptis dėl pakartotinio visų rinkimuose įregistruotų kandidatų duomenų patikrinimo, išskyrus atvejus, kai paaiškėjo papildoma informacija apie konkrečius kandidatus. Be to, tokiais veiksmais galėjo būti pažeisti ir rinkėjų teisėti lūkesčiai, nes jiems nebuvo pateikta papildoma informacija apie likusius kandidatus. Net jeigu Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras jokių papildomų duomenų apie kandidatus nebūtų pateikęs, rinkėjams tai būtų padėję išsklaidyti abejones tiek dėl kandidatų nurodytų duomenų teisingumo, tiek dėl viso rinkimų proceso skaidrumo ir sąžiningumo. Tam tikrų abejonių kelia ir VRK pakartotinio kreipimosi į Gyventojų genocido ir rezistencijos centrą laikas, prašymo turinys ir teisinis pagrindas. Galiausiai VRK turėtų užtikrinti sklandų ir laiku vykdomą bendradarbiavimą su kitomis institucijomis, pvz., Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centru, kad visi reikalingi duomenys būtų pateikti laiku.

Visgi, atlikus selektyviai atrinktų kandidatų pakartotinį tikrinimą, buvo nustatyta, jog du Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro dar 2024 m. rugpjūčio mėn.³⁷ tikrinti ir 2024 m.

35 Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2024 m. rugsėjo 5 d. sprendimas Nr. Sp-228, TAR, 2024-09-05, Nr. 15692.

36 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2011-05-14, Nr. 58-2771; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-04-03, Nr. 40-1973; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas, TAR, 2014-10-13, Nr. 13988.

37 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁵⁰²-16/2012.

rugsėjo 5 d. VRK sprendimu kandidatais įregistruoti kandidatai yra bendradarbiavę su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis. Taigi VRK 2024 m. rugsėjo 20 d., likus kiek daugiau nei kelioms savaitėms iki Seimo rinkimų, vadovaudamasi Rinkimų kodekso 81 straipsnio 4 dalies 2 punktu ir 8 dalimi ir atsižvelgdama į Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro 2024 m. rugsėjo 19 d. raštą Nr. 13R-660 nutarė panaikinti šių dviejų kandidatų registraciją³⁸. Vis dėlto šiuo atveju taip ir liko neaišku, dėl kokių priežasčių Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras papildomų apie kandidatus turimų duomenų nepateikė VRK iš karto, nors, remiantis Rinkimų kodekso 80 straipsnio 1 dalimi, rašytinis atsakymas į VRK paklausimą dėl duomenų pateikimo turi būti duodamas per 7 dienas, bet ne vėliau kaip iki rinkimų likus 32 dienoms. Tai kelia rimtų abejonių, ar tokiais veiksmais viešojo sektoriaus institucijos nepažeidė Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme įtvirtintų viešojo administravimo principų ir atitinkamai rinkimuose dalyvavusių kandidatų teisėtų lūkesčių principo.

Siekdami teisinio aiškumo, rinkimų proceso dalyviai 2024 m. rugsėjo 20 d. VRK sprendimą dėl kandidatų registracijos panaikinimo apskundė LVAT, o šis priimdamas sprendimus suformavo atitinkamą praktiką tokio pobūdžio bylose.

Vienas iš kandidatų Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui pateiktame skunde dėl VRK sprendimo nurodė, jog daug metų kandidatuoja įvairiuose rinkimuose, kiekvienais metais VRK nurodo to paties turinio informaciją, VRK visuomet tokią informaciją tikrindavo tais pačiais būdais ir jokių duomenų apie jo galimą sąmoningą bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis nebuvo³⁹. Šiuo atveju susidarė neordinari situacija – teisinis reguliavimas, pagal kurį kandidatuojantys asmenys įpareigojami VRK teikiamoje kandidato anketoje nurodyti duomenis apie bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, o VRK ir Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras – tokius duomenis tikrinti, iš esmės nepasikeitė. Visgi VRK pirmą kartą kreipusis į Genocido ir rezistencijos tyrimo centrą dėl duomenų apie visus rinkimuose dalyvaujančius kandidatus, galimai bendradarbiavusius su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, duomenys apie sąmoningą dalyvavimą nebuvo pateikti. Duomenys apie galimą dviejų kandidatų bendradarbiavimą VRK buvo pateikti tik po to, kai asmenys VRK sprendimu buvo įregistruoti kandidatais, jiems buvo išduoti kandidatų pažymėjimai, duomenys apie juos, kaip oficialius kandidatus į Seimo narius, buvo paskelbti VRK interneto svetainėje, kaip numatyta Rinkimų kodekso 84 straipsnio 1 dalyje, su kandidatų duomenimis susipažino rinkėjai ir buvo pateiktas pakartotinis VRK prašymas dėl duomenų pateikimo. Tai taip pat kelia klausimų dėl tokių veiksmų suderinamumo su teisinio tikrumo ir teisinės valstybės principais.

LVAT, nagrinėdamas vieno iš kandidatų skundą, nurodė, jog atsižvelgiant į Rinkimų kodekso 30 straipsnio 1 dalį VRK yra nuolatinė aukščiausiaji rinkimų ir referendumų rengimo ir vykdymo valstybės institucija, o tai suponuoja, jog nors VRK rinkimų organizavimo metu gali

38 Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2024 m. rugsėjo 20 d. sprendimas Nr. Sp-244, TAR, 2024-09-20, Nr. 16511.

39 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17529.

ir tam tikrais atvejais privalo pasitelkti institucinę pagalbą, kaip antai kreiptis dėl duomenų ar informacijos pateikimo į kitas valstybės institucijas ar asmenis, visais atvejais galutinį sprendimą, įvertinusi visą gautą informaciją ir visas aplinkybes, priima išimtinai ji pati⁴⁰.

Tad VRK, spręsdama dėl kandidatų registracijos panaikinimo, turėjo ne tik formaliai remtis Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pateiktais duomenimis (institucijos raštu ir iš Ypatingojo archyvo gauta asmens kortelė), bet ir juose nurodytą informaciją įvertinti ir nustatyti, ar remiantis turimais duomenimis galima laikyti, jog kandidatai yra sąmoningai bendradarbiavę su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis (o tai yra pagrindas, remiantis 81 straipsnio 8 dalimi, tokio kandidato registraciją panaikinti). Vis dėlto, kaip konstatavo teismas, šiuo atveju VRK buvo pateikti duomenys tik apie atitinkamo kandidato darbovietę ir eitas pareigas, o esmingai svarbių duomenų, kurie liudytų faktišką ir sąmoningą atitinkamo kandidato veiklą buvusios SSRS specialiosiose tarnybose, atitinkamų jos pavedimų ar užduočių vykdymą, byloje nėra⁴¹. Be to, kaip pažymėjo teismas, „asmens kortelė, nesant jokių kitų pareiškėjo darbo VSK Šiaulių sk. santechniku teisinį faktą liudijančių duomenų, nėra pakankamas įrodymas, kuriuo vieninteliu remiantis būtų teisinis pagrindas pripažinti, kad pareiškėjas dirbo VSK Šiaulių sk. santechniku ir vien tai suponavo jo veiksmų kaip sąmoningo bendradarbiavimo su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis teisinį įvertinimą Rinkimų kodekso nuostatų taikymo kontekste“⁴². VRK, gavusi iš kitų institucijų jų dispozicijoje turimus duomenis, negali jais aklaiv vadovautis, o kiekvieną kartą turi atlikti savo tyrimą ir nustatyti, ar yra teisinis pagrindas priimti atitinkamą sprendimą. Reikia siekti, kad būtų surinkti papildomi duomenys, patvirtinantys ar paneigiantys kandidatų sąmoningo bendradarbiavimo faktą (pvz., dokumentai apie užduočių vykdymą, rašytiniai liudijimai). Priešingu atveju, jeigu VRK sprendimai bus grindžiami nepakankamais įrodymais arba neaiškiais vertinimo kriterijais, tai gali pažeisti kandidatų teises. Tokie sprendimai gali būti laikomi neproporcingais, ypač jei sąmoningas bendradarbiavimas su SSRS specialiosiomis tarnybomis neįrodytas. Be to, skelbiant informaciją apie kandidatus, kurie, VRK manymu, bendradarbiavo su SSRS tarnybomis, kyla rizika nepagrįstai formuoti rinkėjų nuomonę, todėl informacija apie kandidato praeitį turi būti skelbiama tik esant patikimiems įrodymams ir pagrįstam teisiniui sprendimui.

Kita vertus, nors VRK tikrinimo pareiga yra įtvirtinta teisės aktuose, kyla klausimų, ar ji visuomet pagrįstai išplečiama iki faktinio įrodymų vertinimo ir teisinio kvalifikavimo. Juk VRK nėra teisminė institucija, todėl jos gebėjimas įvertinti sudėtingus įrodymus (pvz., asmens sąmoningą bendradarbiavimą su buvusiomis SSRS tarnybomis) gali būti ribotas. Šioje srityje institucijos vaidmuo turėtų būti aiškiai apibrėžtas – ar VRK tik renka informaciją, ar taip pat sprendžia dėl jos teisinės reikšmės. Taigi įstatymų leidėjas turėtų aiškiau apibrėžti, kiek VRK gali (ir privalo)

40 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17529; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada, *Valstybės žinios*, 2012-10-27, Nr. 125-6285.

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

analizuoti ir interpretuoti gautą informaciją apie kandidatų veiklą, siekiant išvengti kompetencijos viršijimo. Galiausiai galėtų būti svarstomas specialios *ad hoc* komisijos sukūrimas ginčytiems atvejams vertinti.

Kitoje panašaus pobūdžio byloje ginčas tarp rinkimų organizatoriaus ir kandidato kilo dėl to, kad kandidatas buvo viešai pripažinęs savo bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, bet kandidato anketoje duomenų, kad jis dirbo Valstybės saugumo komitete (toliau – VSK; rusų k. – *Komitet gosudarstvenoj bezopasnosti*, t. y. KGB), nepateikė.

LVAT šiuo atveju pažymėjo, kad VSK kadriniai darbuotojai, sąmoningai ir savo noru dirbę šioje organizacijoje, patenka į Rinkimų kodekso 76 straipsnio 1 dalies 11 punkte nurodytą „sąmoningai bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis asmenų kategoriją“⁴³. Duomenų, kad Rinkimų kodekse būtų nuostatų, patvirtinančių įstatymų leidėjo valią ir ketinimus VSK kadrinių darbuotojų nelaikyti „sąmoningai bendradarbiavusiais su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis“, nėra⁴⁴.

Todėl vien tai, kad kandidato biografijoje pildydamas grafą „Darbo patirtis“ kandidatas, be kita ko, nurodė, kad nuo 1978 iki 1990 metų jo darbovietė buvo „Valstybės saugumo komitetas“, pareigos – „vyresnysis operatyvinis įgaliotinis“, neatleidžia jo nuo pareigos, atsakant į kandidato anketos 11 klausimą, išviešinti faktą apie savo sąmoningą bendradarbiavimą su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis⁴⁵, taigi VRK, nustačiusi, jog kandidatas kandidato anketoje šio fakto nenurodė, teisėtai ir pagrįstai panaikino jo registraciją.

Dar vienas ginčas tarp VRK ir kandidato kilo dėl to, kad jis kandidato anketoje nenurodė duomenų apie savo teistumą. Kiekvienas rinkimuose dalyvaujantis asmuo VRK teikiamoje kandidato anketoje turi nurodyti, ar jis buvo teistas, jeigu taip – už kokias nusikalstamas veikas. Tai taikoma tiek Lietuvoje, tiek užsienyje padarytoms nusikalstamoms veikoms. Visgi šiais metais, priešingai nei ankstesniais, siekiant išvengti situacijų, kai kandidatai VRK teikiamose kandidatų anketose sąmoningai ar per klaidą nurodo tikrovės neatitinkančius duomenis, VRK interneto svetainėje skelbiama kandidato anketa buvo susieta su Informatikos ir ryšių departamento duomenų baze, todėl kandidatams duomenų apie savo teistumą į kandidato anketą įrašyti nereikėjo, jie buvo įtraukiami automatiškai. Kandidatas, pastebėjęs, jog VRK jo kandidato anketoje automatiškai nurodė duomenis apie teistumą, kreipėsi į rinkimų organizatorių su prašymu nutraukti, jo vertinimu, tikrovės neatitinkančių duomenų skelbimą. Nors automatizuotas duomenų įrašymas (pvz., apie teistumą) yra naudingas, VRK turėtų turėti procedūras, leidžiančias kandidatui ginčyti klaidingą informaciją ir pateikti papildomus įrodymus, kad tikrovės neatitinkantys duomenys būtų pašalinti.

VRK vieną kandidato prašymą atmetė, o kitą atsisakė nagrinėti, konstatavusi, kad jis yra

43 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 27 d. sprendimas, TAR, 2024-10-07, Nr. 17537.

44 *Ibid.*

45 *Ibid.*

tapatus pirmajam⁴⁶. Kitaip tariant, VRK atsisakė nagrinėti prašymą dėl to, kad jis buvo teikiamas dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu⁴⁷. Vis dėlto manytina, jog VRK turi užtikrinti, kad pakartotiniai prašymai būtų nagrinėjami atsižvelgiant į naujus argumentus ir faktus, o ne atmetami kaip tapatūs ankstesniems. Galiausiai į VRK sprendimus reikėtų integruoti gerą viešojo administravimo praktiką – atlikti visapusišką tyrimą, įvertinti gautus duomenis ir priimti pagrįstus, teisėtus sprendimus.

LVAT, išnagrinėjęs tarp šalių kilusį ginčą, pažymėjo, jog VRK, nagrinėdama pareiškėjo prašymą, iš esmės neanalizavo, „ar pakartotiniame kreipimesi pateikiami nauji faktiniai duomenys, papildomi argumentai, leidžiantys abejoti ankstesnio atsakymo pagrįstumu“⁴⁸, nors, kaip nurodyta LVAT jurisprudencijoje, „duomenų apie nuteisimą nurodymas yra siejamas su formaliąja faktine padėtimi, o ne su subjektyviu asmens vertinimu“⁴⁹. Šiuo atveju buvo apsiribota formaliu biurokratišku veiksmu, neatliekant išsamaus tyrimo ir nurodytų aplinkybių vertinimo.

Be kita ko, sprendime, priimtame išnagrinėjus tarp VRK ir pareiškėjo kilusį ginčą, LVAT dar kartą pabrėžė, kad administraciniame akte, šiuo atveju ir VRK rašte, „turi būti nurodomi pagrindiniai faktai, argumentai ir įrodymai, pateikiamas teisinis pagrindas, kuriuo viešojo administravimo subjektas rėmėsi priimdamas administracinį aktą; motyvų išdėstymas turi būti adekvatus, aiškus ir pakankamas. Ši teisės norma siejama su teisėtumo principu, pagal kurį reikalaujama, kad viešojo administravimo subjektai savo veikla nepažeistų teisės aktų, kad jų sprendimai būtų pagrįsti, o sprendimų turinys atitiktų teisės normų reikalavimus.“⁵⁰ Be to, kaip pažymima teismų praktikoje, „[a]dministraciniame akte išdėstyto sprendimo motyvai turi būti nurodomi tokia apimtimi, kad besikreipiančiam subjektui konkrečiu individualiu atveju būtų aišku, kodėl jam nėra suteikiama prašoma teisė, kokios faktinės aplinkybės ir teisės normos tai lemia, kokius teisės aktuose numatytus veiksmus jis turėtų atlikti ar į kokius subjektus turėtų kreiptis, kad galėtų įgyvendinti savo teisėtus interesus. Kai administraciniame akte tai nėra nurodyta, motyvai negali būti vertinami kaip pakankami, o pats administracinis aktas teisėtas ir pagrįstas.“⁵¹ Taip pat „[a]dministracinio akto priėmimo faktinis pagrindas ir individuali argumentacija turi būti žinomi ne tik viešojo administravimo subjektui, priimančiam sprendimą, bet ir asmeniui, kurio atžvilgiu jis priimamas“⁵². Kitaip tariant, VRK, kaip viešojo administravimo institucija, priimdama

46 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. kovo 6 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eR-1-968/2019.

47 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. birželio 5 d. nutartis, TAR, 2014-06-20, Nr. 8825; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gegužės 29 d. nutartis, TAR, 2014-06-20, Nr. 8586.

48 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. sausio 16 d. nutartis, TAR, 2016-03-22, Nr. 5586.

49 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 23 d. sprendimas, „Administracinių teismų praktika“, 2007-04-30, Nr. 1-0.

50 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. balandžio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eI-5-662/2023.

51 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-192-492/2022.

52 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. birželio 6 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eR-32-502/2024.

administracinį aktą – sprendimą, sukuriantį jame nurodytam asmeniui atitinkamas teises ir pareigas, turi jame nurodyti išsamius ir pakankamus motyvus ir jie turi būti suprantami ne tik pačiai viešojo administravimo institucijai, bet ir asmeniui, dėl kurio sprendimas yra priimtas. Priešingu atveju bus priimami formalūs, biurokratiški, gero viešojo administravimo principo neatitinkantys sprendimai, kurie nedera su viešojo administravimo institucijų pobūdžiu ir įstatymų leidėjo pozicija į institucijas.

1.3.2.2. Dėl rinkimų užstato

LVAT taip pat nagrinėjo tarp VRK ir asmenų, siekusių kandidato statuso, kilusį ginčą dėl rinkimų užstato sumokėjimo. Vienas iš ginčų persikėlė į LVAT po to, kai VRK 2024 m. rugsėjo 5 d. priėmė sprendimą Nr. Sp-226, nusprendusi neregistruoti M. M. kandidatą vienmandatėje Nalšios šiaurinėje rinkimų apygardoje. Sprendimas buvo motyvuotas tuo, kad asmuo rinkimų užstatą sumokėjo per elektroninių pinigų įstaigą „Monese“, o ne iš kredito įstaigos sąskaitos, kaip reikalaujama pagal Rinkimų kodekso 75 straipsnio 2 dalies 7 punktą.

Asmuo, siekęs pasinaudoti savo pasyviąja rinkimų teise, teismui pateiktame skunde nurodė, jog Rinkimų kodekse įtvirtintas reikalavimas rinkimų užstatą mokėti tik iš kredito įstaigos sąskaitos yra pernelyg formalus ir neaiškus. Plačiąja prasme užstato mokėjimas įvyko iš kredito įstaigos sąskaitos. Elektroninių pinigų įstaiga jo lėšas laikė bankinėje sąskaitoje ir išleido pavedimams skirtus elektroninius pinigus būtent tai sumai. Pareiškėjui pavedus elektroninių mokėjimų įstaigai sumokėti užstato sumą, įstaiga įvykdė šį pareiškėjo nurodymą, atitinkamai sumažėjo įstaigos bankinėje sąskaitoje laikoma pinigų suma⁵³. Teismas, išnagrinėjęs tarp šalių kilusį ginčą, konstatavo, jog Rinkimų kodekso 75 straipsnio 2 dalies 7 punkte numatytas reikalavimas asmeniui, siekiančiam kandidatuoti rinkimuose, susimokėti pačiam iš savo (asmeninės arba bendros, pvz., su sutuoktiniu) sąskaitos, esančios kredito įstaigoje, įregistruotoje Rinkimų kodekse nustatytais sąlygomis, yra susijęs su rinkėjų teise žinoti informaciją apie rinkimuose dalyvaujančius kandidatus, ir užtikrina rinkimų skaidrumą, todėl yra nustatytas tikslingai⁵⁴.

Vis dėlto LVAT argumentacija, kad reikalavimas mokėti užstatą tik iš kredito įstaigos sąskaitos užtikrina kandidatų lygiateisiškumą, kelia abejonių. Šiuolaikinėmis sąlygomis lygiateisiškumą užtikrina ne konkreti mokėjimo forma, o tai, ar visiems kandidatams suteikiamos vienodos galimybės įvykdyti reikalavimus. Kandidatai, neturintys sąskaitų kredito įstaigose (pvz., dėl socialinių, geografinių ar finansinių aplinkybių), gali būti diskriminuojami.

Taip pat teismas nurodė, kad reikalavimas asmeniui, keliamam vienmandatėje ar daugiamandatėje rinkimų apygardoje, sumokėti rinkimų užstatą nepažeidžia tokio asmens pasyviosios rinkimų teisės. Toks reguliavimas užtikrina lygią visų kandidatų pasyviąją rinkimų teisę, pasyviąją

53 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-46-815/2024.

54 *Ibid.*

rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją, rinkimų proceso skaidrumą ir kitų demokratinių rinkimų principų laikymąsi⁵⁵. LVAT vertinimu, kandidatų lygiateisiškumo principas nėra pažeidžiamas Rinkimų kodekse numatant, kad rinkimų užstatą kandidatai gali mokėti tik iš savo banko sąskaitos, esančios kredito įstaigoje. Kandidatų lygiateisiškumo rinkimų procese problema galėtų kilti, jeigu vienam ar keliems kandidatams būtų suteiktos išskirtinės teisės mokėti rinkimų užstatą ne nustatyta tvarka, o lengvatinėmis sąlygomis.

Visgi kyla abejonių, ar reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą tik iš kredito įstaigos sąskaitos nėra pernelyg formalus ir atitinka pagrindinį rinkimų teisės tikslą – užtikrinti demokratinį rinkimų ir kandidatų pasyviąją rinkimų teisę. Galiausiai šiuo reikalavimu neatsižvelgiama į šiuolaikinių mokėjimo sistemų realijas, kai daugeliui kandidatų yra patogiau naudotis elektroninių pinigų įstaigų ar kitų finansinių paslaugų teikėjų paslaugomis, kurios užtikrina pinigų perdimų skaidrumą.

Dar vienas panašaus pobūdžio ginčas kilo dėl to, kad rinkimuose siekiantis dalyvauti asmuo užstatą sumokėjo per AB Lietuvos paštą – perlaida, įnešta grynaisiais pinigais. Buvo nuspręsta, kad nors AB Lietuvos paštas turi sąskaitą kredito įstaigoje, į kurią pateko pareiškėjo grynųjų pinigų perlaida, ir vėliau pinigai buvo pervesti VRK, tai negali būti vertinama kaip tinkamas Rinkimų kodekso 75 straipsnio 2 dalies 7 punkto nuostatos laikymasis, nes AB Lietuvos paštas nėra kredito įstaiga, o asmuo neturi savo sąskaitos AB Lietuvos pašte⁵⁶. Šiuo atveju ne mažiau svarbu tai, ar VRK tinkamai informavo kandidatus apie atitinkamus rinkimų užstato mokėjimo reikalavimus. Jei kandidatai nebuvo aiškiai informuoti, kad rinkimų užstato mokėjimas per kitas finansų įstaigas bus laikomas netinkamu, atsakomybės perkėlimas vien kandidatui kelia sąžiningumo klausimų.

1.3.2.3. Dėl kandidato programos

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų metu taip pat nepavyko išvengti ginčų tarp rinkimų organizatoriaus ir kandidatų, jie vėliau persikėlė į Lietuvos vyriausiąją administracinę teisimą. Vienas tokių ginčų buvo susijęs su kandidato į Respublikos Prezidentus programos atitiktimi teisės aktų reikalavimams.

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose dalyvaujantys asmenys, nepriklausomai nuo to, ar jie kelia kandidatūras patys, ar yra keliami politinių organizacijų, VRK turi pateikti Rinkimų kodekse įstatymų leidėjo nurodytus pareiškinius dokumentus (Rinkimų kodekso 75 straipsnio 3 dalies 11 punktas), vienas kurių – trumpa rinkimų programa, parengta pagal VRK reikalavimus, nustatytus VRK 2022 m. rugpjūčio 11 d. sprendime Nr. Sp-59 patvirtintame Kandidatų sąrašų ir kandidatų rinkimų programų spausdinimo tvarkos apraše (toliau – Aprašas), kurio 5 punkte

55 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 12 d. sprendimas, TAR, 2024-09-20, Nr. 16439; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 18 d. sprendimas, TAR, 2024-09-30, Nr. 17033.

56 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 12 d. sprendimas, TAR, 2024-09-20, Nr. 16439.

nurodyta, kad „pateikta rinkimų programa privalo būti parengta laikantis Konstitucijos, Rinkimų kodekso ir kitų teisės aktų nuostatų bei moralės, teisingumo, visuomenės darnos, sąžiningų ir garbingų rinkimų principų <...> Jeigu pateikta rinkimų programa ar kita medžiaga neatitinka Apraše nustatytų reikalavimų, apie tai nedelsiant informuojamas kandidato atstovas rinkimams. Nustatyti trūkumai privalo būti nedelsiant pašalinti. Jų nepašalinus, leidinyje atspausdinamas kandidato vardas, pavardė bei informacinio pobūdžio pranešimas, kad kandidato pateikta rinkimų programa neatitinka VRK nustatytų reikalavimų.“⁵⁷

Už Respublikos Prezidento rinkimuose dalyvaujančių kandidatų rinkimų programų leidinio sudarymą, redagavimą ir maketavimą atsakinga VRK (Aprašo 25 punktą). Tai savo praktikoje yra pažymėjęs ir LVAT, nurodydamas, kad „siekdamas konstitucinių vertybių pusiausvyros, įstatymų leidėjas Rinkimų kodekse yra įtvirtinęs specialias rinkimų procedūras (įskaitant kandidatų rinkimų programų spausdinimą bei platinimą rinkėjams), kurioms vykdyti yra skiriamos valstybės biudžeto lėšos ir kurių priežiūra bei kontrolė yra deleguota VRK“, „Rinkimų kodekso nuostatomis VRK yra suteikta kompetencija vertinti kandidatų į Respublikos Prezidentus rinkimų programos turinį“⁵⁸.

Už pateiktų rinkimų programų turinį atsako jas pateikę kandidatai, tai nurodoma ir rinkimų programų leidinyje (Aprašo 26 punktą). Kandidatui į Respublikos Prezidentus skirtame leidinio plote privalo būti išspausdinta kandidato vardas, pavardė, nuotrauka, kas iškėlė (partijos logotipas), rinkimų šūkis (neprivaloma) ir rinkimų programa. Kandidatų rinkimų programos leidinyje išdėstomos pagal kandidatų pavardžių pirmąsias raides abėcėlės tvarka (Aprašo 27 punktą).

2024 m. gegužės 12 d. Respublikos Prezidento rinkimuose asmenys, siekiantys būti kandidatais, kaip ir numatoma Rinkimų kodekse, VRK pateikė savo trumpas rinkimų programas. Vieno asmens, siekiančio būti kandidatu, rinkimų programoje VRK nustatė esant „teiginių, nukreiptų prieš tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus, įskaitant Lietuvos narystę NATO“, ir pripažino, kad programa „siekiama skleisti nepasitikėjimą užsieniečiais, nepagrįstai (be teisinio argumento) valdžia vadinama „išdavikais““. Kadangi tokie rinkimų programoje pateikti teiginiai, VRK vertinimu, neatitiko Rinkimų kodekso 93 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų visuomenės darnos, sąžiningų ir garbingų rinkimų principų, 2024 m. kovo 26 d. VRK sprendimu Nr. Sp-78 buvo nutarta „VRK leidžiamame 2024 m. gegužės 12 d. Respublikos Prezidento rinkimuose dalyvaujančių kandidatų rinkimų programų leidinyje spausdinti tik asmens, siekiančio tapti kandidatu, vardą, pavardę ir informacinį pranešimą, kad kandidato pateikta rinkimų programa neatitinka VRK nustatytų reikalavimų“⁵⁹. Kita vertus, nors VRK pabrėžia rinkimų skaidrumo svarbą, sprendimas neskelbti programos galėjo sukelti priešingą poveikį – sumažinti rinkėjų pasitikėjimą rinkimų procesu. Tokiais atvejais VRK galėtų apsvarstyti galimybę skelbti kandidatų programas su išlygomis

57 Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimas, TAR, 2022-08-12, Nr. 17024.

58 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 4 d. sprendimas, TAR, 2024-04-12, Nr. 6838.

59 Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2024 m. kovo 26 d. sprendimas Nr. 78.

(pvz., įspėjant dėl tam tikrų jų teiginių) vietoje visiško programos neskelbimo.

Beje, siekiantis būti kandidatu asmuo, dėl kurio buvo priimtas aptariamas sprendimas, su VRK sprendimu nesutiko ir jį apskundė LVAT, pažymėdamas, kad VRK savo sprendime nenurodė, kas ir kaip kandidato rinkimų programoje pažeidžia „visuomenės darnos principus“, taip pat teisės nuostatų, kurias tariamai pažeidžia kandidato rinkimų programos teiginiai, nepagrindė, kodėl laikosi pozicijos, kad ginčo frazės yra nukreiptos prieš Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus, ir taip be jokio teisinio pagrindo apribojo jo „konstitucinę teisę laisvai reikšti įsitikinimus ir nuomonę“.

2024 m. balandžio 4 d. priimtu sprendimu LVAT, atsižvelgdamas į tai, kad skundžiamas 2024 m. kovo 26 d. VRK sprendimas Nr. Sp-78 neatitiko Rinkimų kodekso 21 straipsnio 2 dalyje nustatytų privalomų reikalavimų (sprendimas turi būti pagrįstas ir motyvuotas), nutarė jį panaikinti ir įpareigojo VRK iš naujo teisės aktuose nustatyta tvarka spręsti dėl asmens, siekiančio būti kandidatu, pateiktos rinkimų programos spausdinimo 2024 m. gegužės 12 d. Respublikos Prezidento rinkimuose dalyvaujančių kandidatų rinkimų programų leidinyje. LVAT pažymėjo, kad VRK sprendimuose turi būti nurodytos ne tik faktinės aplinkybės, bet ir teisiniai pagrindai. Jeigu VRK nustato, kad tam tikros kandidato programos nuostatos neatitinka Lietuvos Respublikos priimtų tarptautinių ar kitokių įsipareigojimų, turi būti aiškiai ir išsamiai nurodyta, kokių Lietuvos įsipareigojimų tai neatitinka ir kokia apimtimi, o ne apsiribojama abstrakčiomis frazėmis. Kitaip tariant, LVAT sprendime pabrėžiama, jog VRK turėjo išsamiai nurodyti, kokie kandidato programos teiginiai prieštarauja tarptautiniams įsipareigojimams. VRK turėtų pateikti aiškius kriterijus, kuriais remiantis nustatoma, ar programa kenkia konstitucinėms vertybėms arba tarptautiniams įsipareigojimams, kartu užtikrinant, kad nebūtų nepagrįstai ribojama saviraiškos laisvė.

Kita vertus, LVAT sprendime pažymėjo, kad „kandidato į Respublikos Prezidentus rinkimų programa yra ne bet koks, o oficialus dideliu tiražu leidinyje už valstybės biudžeto lėšas (Rinkimų kodekso 132 str. 1 d.) spausdinamas, t. y. viešai skelbiamas ir rinkėjams platinamas pareiškinių dokumentas, kuris turi būti parengtas pagal VRK nustatytus reikalavimus (Rinkimų kodekso 75 str. 3 d. 11 p.). Kandidato į Respublikos Prezidentus rinkimų programa turi būti parengta taip, kad joje skelbiamos programinės nuostatos ir idėjos būtų išreikštos korektiškai, jomis nebūtų paneigiamos konstitucinės vertybės. Nors rinkimų programoje kandidato reiškiamas valstybės institucijų ir (ar) atskirų jos pareigūnų veiklos kritika, jų sprendimų bei veiksmų neigiamas vertinimas savaime netraktuotini kaip atitinkamų valdžios institucijų ar pareigūnų autoriteto diskreditavimas, vertinant, ar tokia viešai už valstybės biudžeto lėšas leidžiamame leidinyje reiškiamą kritika nediskredituoja institucijų ir pareigūnų, galiausiai pačios valstybės pasirinktos vidaus bei užsienio politikos (geopolitinės) krypties, būtina atsižvelgti į šios kritikos turinį, taip pat į visas aplinkybes, kuriomis ši kritika buvo pareikšta.“⁶⁰

Vis dėlto LVAT konstatavo, jog „kandidato į Respublikos Prezidentus rinkimų programoje

60 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 4 d. sprendimas, TAR, 2024-04-12, Nr. 6838.

neturi būti nuostatų, paneigiančių tokias Lietuvos konstitucines vertybes, kaip pasirinkta valstybės geopolitinė kryptis, narystė Europos Sąjungoje ir NATO, bei nepagrįstai, nepamatuotai menkinančių šiomis narystėmis priimtų tarptautinių įsipareigojimų vykdymą. Priešingu atveju, būtų ne tik menkinamas Tautos pasitikėjimas valstybe, bet ir žeminamas Respublikos Prezidento institucijos, į kurią kandidatuojama su tokia rinkimine programa, autoritetas.⁶¹ Teismas pažymėjo, jog „VRK kyla teisė ir pareiga išsamiai įvertinti jai teikiamų kandidatų į Respublikos Prezidentus rinkimų programų turinį, o nustačius, kad rinkimų programos neatitinka Konstitucijos bei Rinkimų kodekso reikalavimų, [ji] turi ne tik teisę, bet ir pareigą atsisakyti skelbti tokią rinkimų programą leidinyje“⁶². LVAT vertinimu, nepakanka VRK sprendime nurodyti abstrakčių teiginių, be to, VRK „sprendime nurodyti atskiri kandidato rinkimų programos teiginiai niekaip nesusieti su Rinkimų kodekso 93 straipsnio 2 dalies bei Aprašo 5 punkto normų dispozicijomis, neatskleistas šiose teisės normose įtvirtintų rinkimų teisės principų turinys, neindividualizuota, kaip šie principai turi būti (buvo) taikomi nagrinėjamu atveju“⁶³. Pasak LVAT, „vertinant, ar viešai už valstybės biudžeto lėšas leidžiamame leidinyje reiškia valdžios institucijų kritika nediskredituoja institucijų ar pareigūnų, būtina atlikti bendro konteksto, o ne segmentuotą vertinimą, atsižvelgiant į visas aplinkybes, kuriomis ši kritika buvo pareikšta“⁶⁴, o šiuo atveju, kaip nustatė teismas, VRK tokių veiksmų neatliko, apsiribojo tik abstrakčiu vertinimu. VRK sprendimas remtis vien abejonėmis dėl rinkimų programos atitikties rinkimų principams ar tarptautiniams įsipareigojimams nėra pakankamas pagrindas riboti kandidato teises. Abejonės turėtų būti išsklaidytos išsamiai analizuojant faktus ir teisės normas

Kadangi VRK sprendimas stokojo motyvacijos, LVAT konstatavo, kad buvo pažeista pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančio asmens teisė žinoti ir suprasti, koku teisiniu pagrindu VRK atsisakė jo programą spausdinti VRK leidžiamame kandidatų į Respublikos Prezidentus programų leidinyje. Teismas pažymėjo, kad „VRK leidžiamame kandidatų rinkimų programų leidinyje nenurodant konkrečių pagrindų, dėl kurių yra neskelbiama tam tikro kandidato rinkimų programa, rinkėjai per rinkimų agitaciją laiku negautų visos reikšmingos informacijos apie visus kandidatus tam, kad jie galėtų susidaryti nuomonę apie kandidatus ir ją pareikštų rinkimų dieną“⁶⁵. Taigi VRK sprendimas programų leidinyje nepateikti jokios informacijos apie kandidatą pažeistų vieną svarbiausių rinkėjų teisių – teisę gauti informaciją apie rinkimuose dalyvaujančius kandidatus, o dėl to galėtų kilti klausimų ir dėl rinkimų rezultatų legitimumo.

Be kita ko, LVAT sukritikavo ir 2024 m. kovo 26 d. VRK sprendimą Nr. Sp-78, kuriame buvo nurodyta, kad VRK kandidatų programų leidinyje spausdins tik kandidato vardą, pavardę

61 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 4 d. sprendimas, TAR, 2024-04-12, Nr. 6838.

62 *Ibid.*

63 *Ibid.*

64 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-16-463/2024.

65 *Ibid.*

ir informacinį pranešimą ir kad kandidato pateikta rinkimų programa neatitinka VRK nustatytų reikalavimų. Teismo požiūriu, „rinkėjams turi būti pateikta aiškiai suprantama informacija, kodėl tam tikra rinkimų programa negali būti viešai skelbiama, todėl leidinyje nepakanka pateikti informaciją, kad „kandidato pateikta rinkimų programa neatitinka VRK nustatytų reikalavimų“⁶⁶. Teismo vertinimu, „tokiais atvejais turėtų būti pateikta bent jau nuoroda į konkretų VRK dėl tokios rinkimų programos priimtą sprendimą, tačiau toks sprendimas pirmiausia turi atitikti Rinkimų kodekso 21 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą reikalavimą, t. y. turi būti pagrįstas ir motyvuotas“⁶⁷. Kitaip tariant, viešojo sektoriaus institucijos, atsakingos už rinkimų organizavimą ir informacijos rinkėjams apie rinkimus ir juose dalyvaujančius kandidatus teikimą, turi teikti tiek ir tokios apimties informacijos, kad nebūtų pažeista rinkėjų teisė gauti informaciją klausimais, dėl kurių jie turės apsispręsti prieš žymėdami rinkimų biuletenį ir jį įmesdami į balsadėžę. O biurokратиškai vykdomos procedūros nesiderina su aukščiausiais rinkimų organizavimo principais ir rinkimams, kaip vienoms svarbiausių demokratinų procedūrų, keliamais reikalavimais.

Vis dėlto, LVAT panaikinus ginčijamą VRK sprendimą, kuriuo buvo atsisakyta spausdinti vieno iš Respublikos Prezidento rinkimuose dalyvavusių kandidatų rinkimų programą dėl VRK joje nustatytų teiginių, nukreiptų prieš tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus, įskaitant Lietuvos narystę NATO, ir to, kad, VRK vertinimu, programa siekiama sleisti nepasitikėjimą užsieniečiais, valdžia vadinama „išdavikais“, ir LVAT išaiškinus, jog VRK turi ne tik teisę, bet ir pareigą tikrinti kandidatų rinkimų programas ir kandidatų programų leidinyje nespausdinti kandidatų programos nuostatų, neatitinkančių Konstitucijos ir Rinkimų kodekso, VRK 2024 m. balandžio 6 d. priėmė sprendimą, kuriuo visgi nusprendė VRK leidžiamame kandidatų rinkimų programų leidinyje išspausdinti kandidato rinkimų programą, kurią spausdinti buvo kategoriškai atsisakiusi. Naujajame savo sprendime VRK nurodė, kad nors kandidato programa VRK kelia abejonių dėl jos atitikties rinkimų principams, prioritetą turi būti teikiamas rinkimų operatyvumui ir rinkėjų teisei gauti informaciją apie kandidatus⁶⁸.

Visgi, VRK 2024 m. balandžio 6 d. priėmus sprendimą dėl kandidato programos, kuri VRK kėlė abejonių dėl atitikties Lietuvos Respublikos priimtiems tarptautiniams įsipareigojimams, spausdinimo taip ir liko neaišku, ar kandidato rinkimų programa atitinka Konstitucijoje, Rinkimų kodekse ir kituose teisės aktuose nustatytus reikalavimus, ar jiems prieštarauja. Dėl to kyla abejonių, ar tokiais veiksmais nebuvo pažeisti ne tik tarptautiniai įsipareigojimai, bet ir tokie pamatiniai teisinės valstybės principo elementai, kaip teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise. Manytina, kad šiuo atveju VRK turėjo rasti pusiausvyrą tarp rinkėjų teisės žinoti ir viešojo intereso ir tai turėjo būti padaryta nepriklausomai nuo to, kiek laiko buvo likę iki rinkimų ir kokias procedūras reikia atlikti. VRK

66 Lietuvos administracinio teismo 2024 m. balandžio 1 d. – 2024 m. balandžio 30 d. praktikos apžvalga.

67 *Ibid.*

68 Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2024 m. balandžio 6 d. sprendimas Nr. Sp-91.

sprendimų nenuoseklumas (pirma atsisakymas spausdinti programą, o vėliau – sprendimas visgi ją spausdinti) kelia abejonių dėl sprendimų priėmimo procesų skaidrumo ir profesionalumo. Tokie veiksmai mažina pasitikėjimą rinkimų organizatoriaus veikla.

Kita vertus, kaip savo sprendime pažymėjo LVAT, VRK kyla pareiga atsisakyti skelbti rinkimų programą leidinyje tik tuo atveju, jeigu nustatoma, kad rinkimų programa neatitinka Konstitucijos ir Rinkimų kodekso reikalavimų. Kitaip tariant, abejonės nėra pagrįstas ir teisėtas pagrindas atsisakyti VRK leidžiamuose leidiniuose skelbti kandidato programą ir per juos supažindinti rinkėjus su rinkimuose dalyvaujančiais kandidatais.

1.3.2.4. Dėl skundų teisingumo

2024 m. LVAT buvo nagrinėjama nemažai bylų, kuriose teismas išaiškino, kokiose bylose ir kokiais atvejais skundai dėl rinkimų ginčų gali būti paduodami tiesiogiai LVAT.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 17 straipsnio 1 dalies 9 punkte nustatyta, kad administraciniai teismai sprendžia bylas dėl Rinkimų kodekso ir Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinio įstatymo pažeidimų. ABTĮ 20 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad Regionų administracinis teismas yra pirmoji instancija administracinėms byloms, nurodytoms šio įstatymo 17 straipsnyje, išskyrus bylas, nurodytas šio įstatymo 17 straipsnio 1 dalies 11, 13 ir 14 punktuose. ABTĮ 21 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra galutinė instancija byloms pagal skundus dėl VRK sprendimų ar neveikimo, išskyrus skundus, kurie priskirti Konstitucinio Teismo kompetencijai.

Vadovaujantis Rinkimų kodekso 44 straipsnio 6 dalimi, VRK sprendimai gali būti skundžiami šiame kodekse nustatyta tvarka. Rinkimų kodekso 185 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad VRK sprendimai dėl šio straipsnio 2 dalyje nurodytų skundų, taip pat dėl rinkimų politinės kampanijos dalyvio statuso praradimo, rinkėjų parašų rinkimo reikalavimų pažeidimo arba šios komisijos neveikimas per 3 dienas nuo jos sprendimo įsigaliojimo dienos arba nuo tos dienos, kai sprendimas turėjo būti priimtas, gali būti skundžiami Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

Rinkimų kodekso 189 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad savivaldybių tarybų ir merų rinkimuose ar rinkimuose į Europos Parlamentą VRK sprendimai dėl balsų skaičiavimo rezultatų, balsų skaičiavimo protokolo surašymo ar rezultatų nustatymo per 5 dienas nuo sprendimo įsigaliojimo dienos arba šios komisijos neveikimas per 5 dienas nuo tos dienos, kai kodekse nustatytais terminais sprendimas turėjo būti priimtas, gali būti skundžiami Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

LVAT, aiškindamas Administracinių bylų teisenos įstatymo ir Rinkimų kodekso nuostatas, susijusias su skundo dėl VRK sprendimo teikimu tiesiogiai LVAT, nurodė, kad „skundai LVAT, kaip pirmajai ir vienintelei instancijai, gali būti teikiami tik griežtai vadovaujantis Rinkimų

kodekso nuostatomis⁶⁹. Taigi LVAT, kaip vienintelei instancijai, gali būti skundžiami ne bet kokie VRK priimti sprendimai, o tik nurodyti Rinkimų kodekso 185 straipsnio 2 dalyje ir dėl rinkimų politinės kampanijos dalyvio statuso praradimo, rinkėjų parašų rinkimo reikalavimų pažeidimo, taip pat LVAT gali būti skundžiamas su tuo susijęs VRK neveikimas⁷⁰. Be to, gali būti skundžiamas ne bet koks VRK neveikimas, o tik aiškiai įvardytose srityse – kai nėra priimami sprendimai Rinkimų kodekso 185 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais, taip pat sprendimai dėl rinkimų politinės kampanijos dalyvio statuso praradimo ir rinkėjų parašų rinkimo reikalavimų pažeidimo. Kitaip tariant, suinteresuoti asmenys, manantys, kad VRK priimtais sprendimais buvo pažeistos jų teisės, pirmiausia turi įvertinti, koks yra sprendimo turinys, ir tik tuomet kreiptis dėl to sprendimo į kompetentingą teismą. Nors rinkimų laikotarpiu tarp rinkimų organizatoriaus ir suinteresuoto asmens kilusius ginčus LVAT nagrinėja pakankamai greitai, tai nėra pakankamas pagrindas reikalauti, kad LVAT rinkimų laikotarpiu išnagrinėtų visus su rinkimais susijusius ginčus. Kita vertus, galbūt vertėtų apsvarstyti galimybę LVAT būti lankstesniam skundų teisingumo klausimais rinkimų laikotarpiu, kad būtų greičiau užtikrinamas teisingumas ir sumažėtų procesiniai trikdžiai.

Visgi, atsižvelgiant į tai, kad 2024 m. į LVAT tiesiogiai su skundais dėl VRK priimtų sprendimų ir (ar) neveikimo, kurie šiam teismui nebuvo teisingi, kreipėsi nemažai pareiškėjų, manytina, kad VRK tiek savo priimamuose sprendimuose, tiek teikdama pareiškėjams informaciją turėtų išsamiau informuoti apie VRK sprendimų ir (ar) neveikimo apskundimo galimybes – tai užtikrintų sklandesnį teisminį procesą.

1.3.2.5. Dėl rinkimų rezultatų apskundimo

LVAT 2024 m. taip pat buvo nagrinėjama pareiškėjų skundų dėl rinkimų rezultatų pripažinimo negaliojančiais.

Nors rinkimų rezultatai gali netenkinti daugybės suinteresuotų asmenų, įstatymų leidėjas Rinkimų kodekso 191 straipsnyje yra imperatyviai nurodęs, kad dėl rinkimų rezultatų su paklausimu galima kreiptis į specialią instituciją – Konstitucinį Teismą, ir tokią teisę turi tik griežtai apibrėžtas subjektų ratas – Respublikos Prezidentas arba Seimas. Kiti asmenys teisinio pagrindo kreiptis į Konstitucinį Teismą neturi. Be to, remiantis Konstitucinio Teismo įstatymo 77 straipsniu, su paklausimu, ar nebuvo pažeistas Rinkimų kodeksas rengiant ir vykdam rinkimus konkrečioje

69 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. kovo 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-8-415/2024; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. kovo 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-9-1047/2024; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-23-602/2024, 2024 m. balandžio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-24-463/2024, 2024 m. gegužės 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-25-556/2024, 2024 m. gegužės 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-28-525/2024, 2024 m. gegužės 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eR-30-624/2024 ir kt.

70 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. spalio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. R-62-662/2024.

rinkimų apygardoje per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, galima kreiptis į Konstitucinį Teismą ne vėliau kaip per 3 dienas po to, kai oficialiai paskelbiamas VRK sprendimas dėl rinkimų galutinių rezultatų toje rinkimų apygardoje nustatymo arba dėl laisvos Seimo nario vietos atsiradimo ar užėmimo. Taigi praleistas kreipimosi į Konstitucinį Teismą terminas taip pat yra pagrindas tokių kreipimąsi atmesti. Tuo siekiama užtikrinti teisinį tikrumą ir valstybės stabilumą.

Vienu iš atvejų pareiškėjas, kreipdamasis ne į Konstitucinį Teismą, o į LVAT siekė, kad 2024 m. Seimo rinkimų rezultatai būtų pripažinti negaliojančiais. Teisėjų kolegija, įvertinusi pareiškėjo skunde suformuluotą reikalavimą anuliuoti rinkimų rezultatus, įpareigoti VRK organizuoti naujus rinkimus ir kitus skundo reikalavimus, nustatė, kad pareiškėjo siekiamas inicijuoti ginčas nenagrinėtinas Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme⁷¹. Tam, kad rinkiminis ginčas būtų nagrinėjamas LVAT, turi būti ne tik tinkamai suformuluoti skundo reikalavimai (tai iš esmės svarbu kiekvienam LVAT teikiamam skundai), nurodytas faktinis ir teisinis jo pagrindas, bet ir atitinkamo skundo nagrinėjimas priskirtas LVAT kompetencijai. Jeigu LVAT teikiamas skundas, kurį prašoma nagrinėti Rinkimų kodekso 185 straipsnio 6 dalyje ir 189 straipsnio 4 dalyje nustatyta tvarka, bet skundo dėl Rinkimų kodekso pažeidimo per Respublikos Prezidento ar Seimo rinkimus nagrinėjimas priskirtas Konstitucinio Teismo kompetencijai (Rinkimų kodekso 191 straipsnis), LVAT laikosi pozicijos, kad yra pagrindas atsisakyti priimti pareiškėjo skundą nagrinėti LVAT remiantis ABTĮ 33 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodytu pagrindu (skundas nenagrinėtinas teismų ABTĮ nustatyta tvarka). Tiesiog LVAT nėra kompetentingas teismas ginčams dėl rinkimų rezultatų panaikinimo. LVAT nagrinėjami tik rinkimų komisijų sprendimai dėl šių protokolų patvirtinimo (Rinkimų kodekso 191 straipsnio 2 dalis).

Taigi, nors ginčai dėl rinkimų rezultatų gali pasirodyti kaip natūralus demokratinio proceso elementas, teisiniai mechanizmai užtikrina, kad jie būtų sprendžiami pagal aiškiai nustatytas procedūras, kurios apsaugo tiek rinkimų rezultatų stabilumą, tiek rinkėjų pasitikėjimą rinkimų sistema. Galiausiai atsisakymas nagrinėti skundus, kurių nagrinėjimas nepriklauso LVAT kompetencijai, pabrėžia teisinį tikrumą, kurio siekiama, kad rinkimų rezultatai nebūtų nuolat užginčijami

Išvados

1. 2024 m. Seimo rinkimų organizavimo praktika parodė, kad, nors įstatymų leidėjo pastangos užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą ir rinkėjų teisę gauti svarbią informaciją apie kandidatus yra svarbios, šiuos tikslus įgyvendinant praktikoje susiduriama su reikšmingais iššūkiais. Viešojo administravimo spragos, susijusios su selektyviu ir ne laiku atliekamu kandidatų duomenų tikrinimu ir neaiškumais dėl kompetentingų institucijų pateikiamos informacijos, kelia abejonių dėl rinkimų proceso sąžiningumo ir institucijų veiklos efektyvumo.

71 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. gruodžio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. R-73-662/2024.

Tai skatina ne tik peržiūrėti ir tobulinti teisinį reguliavimą, bet ir užtikrinti geresnį institucijų tarpusavio bendradarbiavimą. Tik taip galima didinti rinkimų proceso skaidrumą, užtikrinti kandidatų lygiateisiškumą ir kurti rinkėjų pasitikėjimą rinkimų sistema.

2. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos priimami sprendimai dėl kandidatų rinkimų programų turinio turi būti pagrįsti ir motyvuoti, aiškiai nurodant teisinius pagrindus ir aplinkybes, kodėl tam tikri programos teiginiai neatitinka teisės aktų ir negali būti spausdinami kandidatų programų leidinyje. Priešingu atveju gali kilti grėsmė dėl kandidatų teisių ir rinkėjų teisės gauti informaciją pažeidimo.
3. Reikalavimas rinkimų užstatą sumokėti iš asmeninės sąskaitos kredito įstaigoje užtikrina rinkimų skaidrumą, kandidatų lygiateisiškumą ir demokratinių rinkimų principų laikymąsi.
4. Rinkimų ginčų nagrinėjimui taikomos aiškiai apibrėžtos teisinės ribos, jų būtina griežtai laikytis. Siekiant užtikrinti efektyvesnį teisminį procesą ir užkirsti kelią nepagrįstų skundų skaičiaus didėjimui, siūlytina aktyviau informuoti suinteresuotus asmenis apie apskundimo procedūras.

Developments in Electoral Law in 2024

Mykolas Romeris University Law School

Public Law Institute

Laura Matjošaitytė

E-mail: laura_matjosaityte@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-24-01-03

Summary. *The article reveals what changes in the legal regulation of the 2024 elections have been implemented and which are proposed to be implemented by amending the Electoral Code of the Republic of Lithuania. It analyses the reasons that have led to the emergence of such changes, and discusses the most relevant case law in electoral cases from 2024.*

Keywords: *elections; Electoral Code of the Republic of Lithuania; passive suffrage; candidates' questionnaire; candidates' data; electoral deposit; election programme.*

LIETUVOS TEISĖ

2024

Esminiai pokyčiai

Redaktoriai:

Prof. dr. Lyra Jakulevičienė, Prof. dr. Vytautas Sinkevičius

Vykdančioji redaktorė

Dr. Kristina Kenstavičienė

Redakcinės kolegijos nariai:

Prof. dr. Virginijus Bitė

(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės institutas)

Prof. dr. Saulius Katuoka

(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas)

Prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė

(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso institutas)

Doc. dr. Juozas Valčiukas

(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas)

Recenzentai:

Prof. dr. Lina Mikalonienė (Mykolo Romerio universitetas)

Doc. dr. Marijus Šalčius (Vytauto Didžiojo universitetas)